

Αρχαία αγγεία: Μόνο για τις προθήκες των μουσείων; Κι όμως! Έχουν τόσα να μας πουν...

Δημήτριος Παπαθανασίου

Δάσκαλος

Η αφορμή για την παρούσα μελέτη δόθηκε από τον τρόπο με τον οποίο συνήθως αντιμετωπίζουν κάποιο αρχαίο αγγείο οι μαθητές, είτε αυτό υποπέσει στην αντίληψή τους καθώς περνοδιαβαίνουν τις αίθουσες ενός Μουσείου ή ακόμα και ξεφυλλίζοντας τις σελίδες ενός βιβλίου με αντίστοιχο περιεχόμενο. Στις περισσότερες περιπτώσεις, πέραν από μια φευγαλέα ματιά, απλώς ξεπερνούν στα γρήγορα το αντικείμενο, πολλές φορές χωρίς ούτε καν να διαβάσουν τη λεζάντα που συνοδεύει το έκθεμα ή την εικόνα και δίχως να τους προβληματίσει. Απλώς ικανοποιούν μόνο κάποια αισθητική τους χορδή, χωρίς να αναζητήσουν τα βαθύτερα μηνύματα που ήθελε να μας δώσει ο καλλιτέχνης ούτε και την πιθανότητα της διαχρονικότητας κάποιων μηνυμάτων.

Σκοπός μας είναι να προσεγγίσουμε σε αυτή τη βάση ένα πραγματικά εντυπωσιακό κρατήρα, αυτόν του Δερβενίου, με μια πλούσια θεματολογία, που βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης. Θα παραθέσουμε συνοπτικά την ιστορία και τη θεματολογία του αγγείου, θα ερμηνεύσουμε τις παραστάσεις του και στη συνέχεια θα γίνει μια προσπάθεια διαχρονικής σύνδεσης του συμβολισμού των παραστάσεων με αντίστοιχες ενότητες της Βυζαντινής αλλά και της Νεότερης Ιστορίας.

Εισαγωγή στον κρατήρα του Δερβενίου

Ο τόπος ανεύρεσής του

Ο κρατήρας του Δερβενίου βρέθηκε σε ένα κιβωτιόσχημο τάφο κοντά στη Θεσσαλονίκη το 1962 μαζί με άλλα πλούσια κτερίσματα (αργυρά, χάλκινα, πήλινα κι αλαβάστρινα αγγεία, τον πλήρη οπλισμό του νεκρού κ.ά) που συνόδευαν τον νεκρό. Στον κρατήρα ήταν τοποθετημένη η στάχτη του νεκρού, ενώ χαρακτηριστική είναι η πλούσια διακόσμησή του, που κύριο θέμα έχει τα πάθη του Διονύσου, του θεού του κρασιού αλλά και αυτού που προς τιμήν του δίνονταν οι παραστάσεις της τραγωδίας¹. Ο τάφος αυτός ανήκε σε μια πλούσια οικογένεια

1. Romilly, Jacqueline de, *Αρχαία ελληνική τραγωδία* (μτφρ. Χαραλαμποπούλου Ελένη), Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1976, σελ. 14-24.

γαιοκτημόνων, σε αντίθεση με τους βασιλικούς τάφους της Βεργίνας, που ανήκαν σε ευγενείς.

Βρέθηκε χωρίς τις λαβές, τη βάση και τα αγαλμάτια που στολίζουν το λαιμό του αγγείου, καλυμμένο από σκουριά, που είχε δημιουργήσει ακόμα και τρύπες. Ο καθαρισμός του, η συγκόλλησή του και η αποκατάστασή του στη μορφή που το βλέπουμε σήμερα έγιναν στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Στη συνέχεια παραδόθηκε στο Μουσείο Θεσσαλονίκης, όπου και εκτίθεται σε περίοπτη θέση. Χρονολογείται στη δεκαετία του 330 με 320 π.Χ., όπως με ασφάλεια μπορούμε να συμπεράνουμε από ένα χρυσό νόμισμα του Φιλίππου του Β', που βρέθηκε μαζί στον τάφο².

Το περιεχόμενο της διακόσμησης

Στο κύριο σώμα του αγγείου εικονίζονται με ανάγλυφη παράσταση τα πάθη του Διονύσου. Ο Διόνυσος παρουσιάζεται νέος, να κάθεται σ' ένα βράχο και να ακουμπάει εκεί τον αγκώνα του, στο κέντρο της Α' όψης (εικ. 1), ενώ στα δεξιά του είναι καθισμένη η Αριάδνη, που φοράει χιτώνα και καλύπτρα και στο λαιμό περιδέραιο. Η παράσταση είναι τοποθετημένη σ' ένα ορεινό τοπίο και στην ίδια πλευρά μπορούμε να διακρίνουμε ένα πάνθηρα, που κάθεται πίσω απ' το ζευγάρι, ενώ στα δεξιά τους είναι τοποθετημένη μια Μαινάδα, ντυμένη με πέπλο.

Στη Β' όψη του αγγείου (εικ. 2) έχουμε έναν οργιαστικό χορό δυο Μαινάδων, που κρατούν ένα φίδι. Η μια εξαντλημένη από το χορό λυγίζει και συγκρατείται από μια τρίτη Μαινάδα, που την κρατά από τη μέση. Αυτή κάθεται σ' ένα βραχάκι, ενώ τη σκηνή συμπληρώνει ένας Σιληνός, που παρακολουθεί τα δρώμενα.

Κάτω από τη δεξιά λαβή (εικ. 3) υπάρχει η μορφή ενός γενειοφόρου κυνηγού, «μονοκρηπίδος», πιθανότατα του Πενθέα, που κατεβαίνει από την πλαγιά χορεύοντας έναν εκστατικό χορό. Είναι ζωσμένος με σπαθί και στο δεξί του χέρι

Εικ. 1: Ο κρατήρας του Δεσβενίου. Α' όψη.

2. Γιούρη, Ευγενία, *Ο κρατήρας του Δεσβενίου*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αθήνα 1978, σελ. 1-2.

Εικ. 2: Ο κρατήρας του Δερβενίου. Β' όψη.

Εικ. 3: Ο κρατήρας του Δερβενίου. Πλάγια όψη.

Εικ. 4: Ο κρατήρας του Δερβενίου. Πλάγια όψη.

κρατούσε δυο δόρατα. Κάτω από την αριστερή λαβή εικονίζονται δυο Μαινάδες έτοιμες να κατασπαράξουν μια χίμαιρα (εικ. 4).

Στο κάτω σώμα του αγγείου έχουμε σκηνές ωμοφαγίας. Δυο γρύπες κατασπαράσσουν ένα ελάφι, ένας λέοντας και μια πάνθηρ σπαράσσουν ένα μοσχάρι, ενώ εικονίζεται κι ένας νεβρός. Η παράσταση στεφανώνεται μ' ένα ασημένιο κλαδί αμπέλου, του ιερού φυτού του θεού κι ένα κλαδί κισσού, γύρω από το λαιμό του αγγείου.

Στο πάνω τμήμα υπάρχει μια ζωφόρος με 12 θηρία και ήμερα ζώα. Βλέπουμε ένα λέοντα μ' ένα σκοτωμένο νεβρό στη ράχη, μια λέαινα κι ένα νεβρό, έναν κάπρο κι έναν πάνθηρα, μια θήλεια πάνθηρα, ένα ελάφι κι ένα

γρούπα, άλλο ένα ελάφι κι έναν πάνθηρα και, τέλος, έναν κριό κι ένα γρούπα.

Στο χεῖλος του κρατήρα υπάρχουν χάλκινα άνθη κι ένα ιωνικό κυμάτιο, μέσα στο οποίο είναι γραμμένη η επιγραφή «ΑΣΤΙΟΥΝΕΙΟΣ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΙΟΙ ΕΣ ΛΑΡΙΣΑΣ». Στη βάση του υπάρχει ένα λέσβιο κυμάτιο.

Ιδιαίτερα είναι στολισμένες οι ελκωτές λαβές. Στο κάτω τμήμα είναι διαμορφωμένες σε ανθό άκανθας, ενώ από πάνω περιβάλλονται από κουλουριασμένα φίδια. Στους οφθαλμούς βρίσκουμε 4 προσώπεια: του Ηρακλή, ενός «ταυρόκερω» θεού, πιθανότατα του Αχελώου ή ακόμα και του ίδιου του Διονύσου, και δυο προσώπεια του Άδη. Φυτικά κοσμήματα, ανθέμια και φύλλα άκανθας συμπληρώνουν τη διακόσμηση.

Στο αγγείο βρίσκουμε, τέλος, και τέσσερα επίθετα χιτά αγάλματα, που κοσμούν τον ώμο του κρατήρα. Βρίσκουμε τον Διόνυσο και μια κοιμισμένη Μαινάδα στην Α' όψη, ενώ στη Β' όψη ένα Σάτυρο και μια Μαινάδα. Ο Διόνυσος κρατούσε ένα θύρσο, ενώ η Μαινάδα κάθεται με γυρτό το κεφάλι. Ο Σάτυρος κρατούσε ένα ασκό γεμάτο κρασί, ενώ η άλλη Μαινάδα γέρνει προς τα πίσω το κεφάλι³.

Λίγα λόγια για τους ήρωες

Διόνυσος και Αριάδνη

Ο Διόνυσος είναι γνωστός και με το προσωνύμιο Βάκχος. Θεός του αμπελιού, του κρασιού και της μυστικής έκστασης. Ένα συνονθύλευμα θεοτήτων από την Ελλάδα μέχρι την Αίγυπτο κι από τη Μ. Ασία ως τις μακρινές Ινδίες. Παρουσιάζεται ως γιος της Σεμέλης και του Δία. Αυτή κεραινοβολήθηκε, όταν ζήτησε να εμφανιστεί μπροστά της ο Δίας, κι αυτός, αφού απέσπασε το παιδί με τη βοήθεια του Ερμή, το παρέδωσε στον βασιλιά του Ορχομενού Αθάμαντα.

Από εκεί ο Διόνυσος ξεκινά ένα μακρύ οδοιπορικό, περνώντας από τη Νύσα, που βρίσκεται στην Ασία ή στην Αφρική, και συνεχίζοντας το ταξίδι του στην Αίγυπτο και στη Συρία φτάνει μέχρι και τη Φρυγία. Ακολουθεί μια θριαμβευτική πορεία και μια σειρά σταθμών, όπου κατατροπώνει όποιον προσπαθεί να του φέρει εμπόδιο και να αντισταθεί στη λατρεία του, οδηγώντας έτσι στην τρέλα τον Λυκούργο της Θράκης. Θριαμβευτής πλέον και πάνω στο άρμα του ετοιμάζεται να επιστρέψει στην Ελλάδα. Γυρνώντας, πάει στη Θήβα, καθιερώνει τη λατρεία του και κάνει τον Πενθέα να βρει φρικτό τέλος από τη μητέρα του την Αγαύη κι αυτό γιατί προσπάθησε να εναντιωθεί στη διάδοση της λατρείας του. Έτσι δικαιολογείται και η παρουσία του Πενθέα στη Β' όψη του κρατήρα ως εκπροσώπου των αντιπάλων του, που κατατροπώθηκαν.

Ο μύθος του Διονύσου συνεχίζεται με μια σειρά από περιπέτειες στην Ελλάδα, όπως το επεισόδιο με τους Τυρρηγούς πειρατές στη Νάξο, μετά από το οποίο αναγνωρίζεται η δύναμή του και ολοκληρώνεται η άνοδος του στους ουρανούς

3. Γιούρη, Ευγενία, *Ο κρατήρας του Δερβενίου*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αθήνα 1978, σελ. 15-60.

και η πλήρης καθιέρωση της λατρείας του. Αυτή η χρονοβόρα ανάδειξή του αποδεικνύεται και από το ότι δεν είναι από τους θεούς που εμφανίζονται σταθερά στο Δωδεκάθεο, αλλά εναλλάσσεται με την Εστία.

Μετά την άνοδό του στους ουρανούς απήγαγε την Αριάδνη από τη Νάξο. Αυτή είναι και η εικόνα που μας παρουσιάζεται στην κύρια όψη του αγγείου. Ο Διόνυσος συνάντησε εκεί την Αριάδνη, όπου την είχε εγκαταλείψει ο Θησέας (είτε γιατί αγαπούσε άλλη είτε γιατί άκουσε τη ρήση των θεών ότι οι Μοίρες δεν θα τον άφηναν να την παντρευτεί)⁴. Στη Νάξο ο Διόνυσος βρισκόταν μαζί με τη συνοδεία του (τους Σιληνούς, τις Βάκχες, τους Σατύρους, τον Πρίαπο, τον Γλαύκο κ.ά.). Εκεί γοητεύτηκε από την Αριάδνη και την παντρεύτηκε, προσφέροντάς της για δώρο ένα χρυσό διάδημα, που αργότερα έγινε αστερισμός. Στο γάμο τους τώρα ήταν παρών και ο Υμέναιος, που τραγούδησε μάλιστα, αλλά ξαφνικά έχασε τη φωνή του και από τότε προς ανάμνησή του κάθε γάμος έχει το δικό του τραγούδι.

Τα σύμβολα του θεού ήταν η δάδα, το στεφάνι με τα λουλούδια, ο κισσός και ο αυλός, τα περισσότερα από τα οποία τα βλέπουμε να παρουσιάζονται και στον κρατήρα μας. Χαρακτηριστικά για την ιδιότητα του θεού είναι και τα ονόματα των παιδιών του: Ο Οινόπιων (δηλαδή αυτός που πίνει το κρασί), που ήταν βασιλιάς της Χίου και αυτός που εισήγαγε τη πόση του ερυθρού κρασιού· ο Στάφυλος, που ήταν κάποτε βοσκός στην Αιτωλία και από ένα τυχαίο γεγονός (από μια κατσίκα που έτρωγε σταφύλια) τα ανακάλυψε καθώς και τις ιδιότητές τους, ο Πεπάρηθος και ο Θόαντας, που ήταν βασιλιάς της Λήμνου⁵.

Πενθέας

Ήταν άμεσος απόγονος του Κάδμου, γιος του Εχίονα και της Αγαύης. Ήταν ξάδελφος με τον Διόνυσο από τη μεριά της Σεμέλης. Ο Διόνυσος, αφού κατέκτησε την Ασία, γύρισε πίσω για να καθιερώσει τη λατρεία του και να τιμωρήσει την Αγαύη. Εκεί έκανε τις γυναίκες, που ήταν ντυμένες Βάκχες, να πάνε στο βουνό για να τελέσουν μυστήρια. Ο Πενθέας τότε αλυσσοδένει τον θεό, αλλά αυτός απελευθερώνεται, καίει το παλάτι και πείθει τον Πενθέα ν' ανέβει στο βουνό, όπου βρίσκει φορικό θάνατο από τη μητέρα του, που νόμιζε ότι σκοτώνει ένα λιοντάρι. Γενικά, ο τύπος του Πενθέα είναι αυτός του ασεβούς, που η αλαζονεία τον οδηγεί στην τιμωρία⁶.

Οι Μαινάδες

Είναι γυναίκες που έχουν κυριευτεί από μανία, οι ιερές Βάκχες, οι συνοδοί του

4. Μπεξαντάκος, Νικόλαος (επιμελητής έκδοσης), *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993, σελ. 343-351.

5. Άτσαλος, Βασίλειος (επιμελητής έκδοσης), *Λεξικό της Ελληνικής και Ρωμαϊκής Μυθολογίας*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 181-185.

6. Ό.π., σελ. 549.

Διονύσου. Παριστάνονται γυμνές ή ντυμένες με πέπλο που μόλις κρύβει τη γύμνια τους. Φορούν στεφάνι από κισσό, κρατούν θύρσο, κάρθαρο και παραδίονται σ' έναν άγριο χορό παίζοντας διάυλο ή χτυπώντας τύμπανο. Είναι τα οργιαστικά πνεύματα της φύσης και μάλιστα οι πρώτες Μαινάδες ήταν αυτές που ανέθρεψαν τον μικρό Διόνυσο. Ο Διόνυσος, βάζοντάς τους μυστική τρέλα, τις κάνει να τριγυρίζουν στην ύπαιθρο αντλώντας από τις πηγές μέλι και γάλα, όπως πίστευαν οι αρχαίοι μας πρόγονοι. Αυτές μιμούνται οι Βάκχες και είναι αυτές που ασκούν επιρροή στα άγρια θηρία⁷.

Χίμαιρα

Μυθικό τέρας, που μοιάζει με κασίκα και λιοντάρι. Εικονίζεται ή με ουρά φιδιού, σώμα κασίκας και κεφάλι λιονταριού ή με περισσότερα κεφάλια κασίκας και λιονταριού, που ξεφυσά φλόγες⁸.

Σάτυροι

Ονομάζονται και Σιληνοί· είναι δαίμονες της φύσης, που ενσωματώθηκαν στη συνοδεία του Διονύσου. Εικονίζονται άλλοτε μισοί άλογα, μισοί άνθρωποι και άλλοτε μισοί τράγοι και το υπόλοιπο πάλι άνθρωπος. Είχαν μακριά και πλατιά ουρά, πολύ πυκνή, που έμοιαζε με αλόγου και ανδρικό υπερμέγεθες μόριο. Χόρευαν στην εξοχή, κυνηγώντας τις Μαινάδες, ή πίνοντας με τον Διόνυσο. Σιγά σιγά παρουσιάζονται ανθρωπόμορφοι και το μόνο στοιχείο από τα προηγούμενα που τους απέμεινε ήταν η ουρά. Παρουσιάζονται να πολεμούν με τον Διόνυσο τους Γίγαντες, να τον ακολουθούν κι αυτοί στις Ινδίες, καθώς και να φυλακίζονται από τον Λυκούργο, τον βασιλιά της Θράκης, που εξοντώθηκε από τον Διόνυσο⁹.

Σιληνός

Είναι ένα όνομα καταγωγής των γερασμένων Σατύρων. Είναι όμως κι ένα πρόσωπο που θεωρείται ότι ανέθρεψε τον Διόνυσο. Θεωρούνταν πολύ σοφός, αλλά δεν δεχόταν να αποκαλύψει τη σοφία του στους ανθρώπους, παρά μόνο με πίεση. Ήταν κι αυτός ένας συμβολισμός της αξίας της γνώσης και της δυσκολίας απόκτησής της για τους αρχαίους Έλληνες.

Ο Σιληνός ήταν άσχημος, με πλατιά μύτη, χοντρά χείλη και βλέμμα ταύρου. Είχε μεγάλη κοιλιά και συχνά παριστανόταν πάνω σ' ένα γαϊδουράκι, που από το μεθύσι του με κόπο κρατιόταν πάνω σ' αυτό. Είναι κι αυτός έντονα δεμένος με τη διονυσιακή λατρεία και ένας από αυτούς που ακολουθούν τον θεό στις περιοδείες του.¹⁰

7. Ό.π., σελ. 522.

8. Ό.π., σελ. 701-702.

9. Ό.π., σελ. 612-613.

10. Ό.π., σελ. 623.

Άδης

Ο Άδης ήταν ο θεός των νεκρών. Το όνομά του σημαίνει αόρατος και οι Αρχαίοι, επειδή τον φοβούνταν, δεν τον επικαλούνταν ποτέ και χρησιμοποιούσαν γι' αυτόν την επωνυμία «Πλούτων». Μαζί με τον Δία και τον Ποσειδώνα είναι οι τρεις κυρίαρχοι θεοί των αρχαίων Ελλήνων που μοιράστηκαν την εξουσία του Κόσμου. Ο Άδης βασιλεύει στον Κάτω Κόσμο και όντας ανελέητος δεν επιτρέπει σε κανένα να γυρίσει πίσω. Μαζί του είναι η Περσεφόνη με τη γνωστή ιστορία της απαγωγής της και της αναζήτησής της από τη Δήμητρα. Ο Άδης σπάνια εμφανίζεται σε μύθους και η παρουσία του εδώ θα εξηγηθεί παρακάτω¹¹.

Ηρακλής

Ο Ηρακλής είναι ένας από τους πιο γνωστούς ήρωες της αρχαιότητας για τους άθλους του κι όχι μόνο. Ήταν γιος της Αλκμήνης και του Δία. Γνωστές είναι ακόμη οι εκστρατείες του και μ' αυτό το πνεύμα έχει τοποθετηθεί στην εικονογραφία του κρατήρα¹².

Το νόημα της διακόσμησης

Τα πάθη του Διονύσου είναι το θέμα της διακόσμησης του κρατήρα. Η επιλογή αυτού του θέματος είναι χαρακτηριστική. Η φιλοσοφία της μακεδονικής κοινωνίας είναι έντονα θρησκευτική στα αλεξανδρινά χρόνια και συνδεδεμένη ιδιαίτερα με τη λατρεία του Διονύσου. Το «Θείο Δράμα» εικονίζεται σε σκηνές που παριστάνουν το Σπαραγμό (Πενθέας, Χιμαιροφόνες Μαινάδες, Μαινάδα με παιδί, θηρία που σπαράζουν ζώα), την Αναγέννηση (Διόνυσος, ο νέος πάρεδρος θεός) και τον Ιερό Γάμο. Η διονυσιακή μέθη του Σάτυρου και των Μαινάδων, ο οργιαστικός χορός των τελευταίων, συνδέονται με την Αναγέννηση του θεού και εκφράζουν τον πόθο και την ελπίδα για την αθανασία της ψυχής. Η παρουσία του Ηρακλή στα προσωπεία της λαβής εξηγείται, γιατί και ο Ηρακλής είναι ο «πάσχων» ήρωας, όπως και ο Διόνυσος ο «πάσχων» θεός. Η εικονογράφηση, τώρα, του θεού Αχελώου στο άλλο προσωπείο ερμηνεύεται, γιατί κι αυτός γενικά απεικονίζεται σε διονυσιακές σκηνές, ενώ υποδηλώνεται και πιθανή σχέση του Αχελώου με τον Ηρακλή από το γνωστό μύθο.

Στο Σπαραγμό κύριος πρωταγωνιστής είναι ο Πενθέας (κατά μια άλλη εκδοχή ίσως είναι και ο Λυκούργος, αλλά και οι δυο έχουν τον ίδιο συμβολικό χαρακτήρα), με το προσωπικό τραγικό τέλος από τη μητέρα του Αγαυή. Το παιδί που πρόκειται να σπαραχτεί από τη Μαινάδα δεν είναι άλλο παρά ο ίδιος ο Διόνυσος. Η σκηνή αυτή ακόμη μας φέρνει στο νου τις εκδηλώσεις των αλλόφρωνων γυναικών, που έφταναν σ' αυτό το σημείο σπρωγμένες από τη θεϊκή μανία

11. Ό.π., σελ. 36-37.

12. Ό.π., σελ. 248-271.

του θεού. Κάποια αντίστοιχη αναφορά έχουμε και στο σπαραγμό της Χίμαιρας καθώς και άλλων ζώων σε σχέση με το ρόλο του θεού, πότε ως θύτη και πότε ως θύματος.

Στην Αναγέννηση πρωταγωνιστής είναι ο νέος θεός, ο Διόνυσος, με το εκστατικό του πρόσωπο αλλά και το απολλώνιο σώμα του. Η παράστασή του ως νέου είναι πλέον συνηθισμένη στην εποχή, ενώ διευκολύνει και στην πιθανή σύνδεσή του με τον Μ. Αλέξανδρο, όπως θα δούμε παρακάτω. Στη Β' όψη η παρουσία του υποδηλώνεται με το φίδι που κρατά η νέα Μαινάδα κατά τη διάρκεια της μύησης της παρθένου Μαινάδας.

Χαρακτηριστικό είναι το πρόγραμμα της διακόσμησης. Οι σκηνές του σπαραγμού παρασταίνονται στα πλάγια και στο κάτω μέρος, ενώ η Αναγέννηση και ο Ιερός Γάμος κατέχουν την κυρίαρχη θέση. Κι αυτό, γιατί έχουν τελειώσει τα πάθη του θεού και βρισκόμαστε πλέον στην εποχή της μεγάλης του δόξας. Η παρουσία των ζώων και των φυτικών κοσμημάτων είναι ένα ακόμη επίθεμα στην παντοδυναμία του θεού.

Στο δεύτερο μισό, εξάλλου, του 4ου αι. π.Χ. παρατηρείται μια έξαρση της Διονυσιακής λατρείας σε όλο το γνωστό ελληνικό κόσμο. Συχνά παιζονταν τραγωδίες με θέματα από τον κύκλο του Διονύσου. Ο ποιητής Χαιρήμων είχε γράψει μια τραγωδία για τον Διόνυσο, καθώς βέβαια και ο Ευριπίδης, τις Βάχχες του, που επαναλαμβάνονταν στις σκηνές των αρχαίων θεάτρων μαζί με άλλες τραγωδίες.

Αξιοποιήσιμο ακόμα είναι το γεγονός, ότι στον τάφο βρέθηκε κι ένας πάπυρος με ορφικό κείμενο, κάτι που αποδεικνύει τη διάδοση της ορφικής διδασκαλίας εκείνη την εποχή στη Μακεδονία. Ίσως μας υπενθυμίζει και τη σχέση του Ορφέα και του Διονύσου με τις μυητικές τελετές, όπου ο θάνατος και η ανάσταση του μινούμενου παρουσιάζουν αναλογίες με την τελετή φυλετικής μύησης, ή ακόμη και τη διαμάχη τους, που είχε ως αποτέλεσμα την οργή του Διονύσου, την αποστολή των Μαινάδων και τη θανάτωση του ήρωα με διαμελισμό¹³.

Όλη η διακόσμηση του κρατήρα είναι κι ένας ύμνος προς τον θεό, εξαιρώντας την παντοδυναμία του στη φύση και την εξουσία του στη ζωή και στο θάνατο. Είναι το τελικό στάδιο προς τη θέωσή του κι αυτή είναι κι η αιτία για την επιλογή του συγκεκριμένου θέματος από το κύκλο της ζωής του. Έχει πάψει πλέον να είναι ο «πάσχων» θεός. Έχει ολοκληρώσει την περιπέτειά του, τα παθήματά του, είναι ο Θριαμβευτής. Έχει κατακτήσει την αποδοχή απ' όλη την Ελλάδα, την Ασία και την Αίγυπτο κι έχει επιβάλει την ισχύ του. Όποιος προσπάθησε να τον εμποδίσει, είτε βασιλιάς ήταν αυτός (Λυκούργος, Πενθέας) είτε απλός άνθρωπος (Τυρρηνοί πειρατές, κόρες του Προίτου, οι ντόπιες γυναίκες του

13. Γκάργτζιου-Τάττη, Αριάδνη, «Θάνατος και ταφή του Ορφέα στη Μακεδονία και στη Θράκη», *Ανακοινώσεις VI Διεθνούς Συμποσίου Θεσσαλονίκης 1996*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1999, τόμος 1, σελ. 442.

Άργους), ή βρήκαν φρικτό τέλος ή υποτάχθηκαν στην παντοδυναμία του Διονύσου. Ήταν αυτός που δεν φοβήθηκε ούτε τον Άδη και μάλιστα σε παραλλαγές του μύθου σε μερικές περιπτώσεις ταυτίζεται μαζί του.

Ήταν ένας θεός των πάντων. Κυρίαρχος, από τη μια, όλης της γνωστής τότε γης, κυρίαρχος της ψυχής και της θέλησης των ανθρώπων και, από την άλλη, ο ανώτατος άρχοντας του ζωικού βασιλείου σ' όλη του την έκφραση (άγρια και ήμερα ζώα) αλλά και του φυτικού βασιλείου με μια πληθώρα φυτών να τον αντιπροσωπεύουν. Κυρίαρχος όμως και του κάτω κόσμου, και με τη σκοτεινότητα του χαρακτήρα του, όπως παρουσιάζεται σε αρκετούς ύμνους (Ομηρικός ύμνος VII στον Διόνυσο) και με το συμβολισμό του ως φιδιού αλλά και με το δαιμόνιο βλέμμα του. Έτσι δικαιολογείται και η παρουσία δύο προσωπειών του Άδη, αφού βλέπουμε τον θεό να έχει άμεση σχέση με τον Κάτω Κόσμο. Και πόσο μάλλον έχει κυρίαρχη θέση στον υπέρτατο κόσμο των θεών, αφού αυτός, αν και νέος θεός, κατάφερε να κατακτήσει μια περίοπτη θέση ανάμεσά τους. Έφτασε μάλιστα να εισβάλει, ως ομότιμος και ισάξιος με τον Απόλλωνα, και στο Μαντείο των Δελφών, το μεγαλύτερο θρησκευτικό και χρησιμολογικό κέντρο της εποχής.

Η παρουσία του θεού στη Μακεδονία είναι ιδιαίτερα έντονη την εποχή που συζητούμε. Είναι συχνή η παρουσία του σε κάθε εκδήλωση της δημόσιας ζωής. Τον βρίσκουμε να είναι ένας από τους θεούς που τιμώνται ιδιαίτερα από τους Μακεδόνες. Τον συναντάμε σε παραστάσεις σε αγγεία, σε έργα μεταλλοτεχνίας στον τάφο της Βεργίνας, εικονισμένο σε νομίσματα, αποτυπωμένο σε εκπληκτικό ψηφιδωτό στην Πέλλα, θριαμβευτή πάνω στον πάνθηρα κρατώντας το θύρσο, παρουσιασμένο στο μεγάλο μακεδονικό τάφο της Βεργίνας με την παράσταση του διονυσιακού ζευγαριού, στα διονυσιακά θέματα από τη λεγόμενη οικία της αγαθής Τύχης. Η ύπαρξη ακόμη και ιερού του και μέσα στην πόλη της Βέροιας, όπως και η παρουσία του μαζί με την Αριάδνη σε ένα από τα περιήφημα είδωλα *Las incantadas*, στην κεντρική αγορά της Θεσσαλονίκης, φανερώνουν και τη σημαντική θέση του στη μακεδονική κοινωνία. Τέλος, η ύπαρξή του σε μια χρυσή πόρπη από το Αφγανιστάν φανερώνει και την έκταση της διάδοσης της λατρείας του.

Η διονυσιακή λατρεία, και μάλιστα με την πρωτόγονη μορφή της, είναι αυτή που ενέπνευσε τον Ευριπίδη για να παρουσιάσει τις Βάκχες στην αυλή του Αρχέλαου το 407 π.Χ. Σημαντική είναι η σχέση ανάμεσα στα πρόσωπα του έργου και τους πρωταγωνιστές που εικονίζονται στον κρατήρα, και θεωρείται αρκετά πιθανό η συγκεκριμένη τραγωδία να ήταν και η πηγή έμπνευσης του καλλιτέχνη. Η αγριότητα είναι ένα από τα κύρια γνωρίσματα της πρώτης λατρείας του. Ο Μαιναδισμός είναι διάχυτος στη μακεδονική κοινωνία, φτάνοντας εκεί από τους εποίκισμούς των Μυκηναίων. Τόσο βαθιές ρίζες έχει μια πρώτη λατρεία του Διονύσου και των ακολούθων του. Ακόλουθοι του ήταν οι Λαφύστιες γυναίκες, τις οποίες μιμούνται οι Βάκχες στα επόμενα χρόνια, με την ωμοφαγία χαρακτηριστικό τους γνώρισμα (που βρίσκουμε έντονα αποτυπωμένη και στον κρα-

τήρα). Λέγονταν και Μιμαλλόνες ή και Κλώδωνες, για να μας φέρουν στο νου και την εκστρατεία του θεού, λόγω του πολεμικού τους χαρακτήρα, ή και Βασάρες και Λυδές, για να μας θυμίζουν τα μέρη που κατακτήθηκαν.

Στη Θράκη έχουμε τους θιάσους των γυναικών των Ηδωνών και του Αίμου με ζωομασκαρέματα, ιερή μανία, διασπαραγμό, ωμοφαγία, με κεντρικό τους σύμβολο το φίδι, να λατρεύουν τον Σαβάζιο, που σύμφωνα με τον Ηρόδοτο ταυτίζεται με τον Διόνυσο¹⁴.

Η λατρεία, λοιπόν, του Διονύσου στη Μακεδονία, στη Θράκη και γενικότερα στην υπόλοιπη Ελλάδα κατέχει ιδιαίτερη θέση από τα αρχαϊκά ως και τα ύστερα χρόνια. Η πρωτόγονη μορφή εξελίσσεται και από θεός του αγροτικού πληθυσμού, του εμπορίου, της ναυτιλίας, ακόμα και της δημοκρατίας, γίνεται ο λαϊκότερος θεός των Ελλήνων. Ως τέτοιος παρουσιάζεται και στον τάφο του πλούσιου γαιοκτήμονα, με τη θεσσαλική καταγωγή. Πιθανό να ήταν ένα μέλος της οικογένειας των Αλευάδων και η παρουσία του στην περιοχή της Λητής, όπου και ο τάφος, εξηγείται λόγω της εξορίας που τους είχε επιβάλει ο Φίλιππος ο Β' το 344 π.Χ., γιατί πήραν μέρος σ' ένα κίνημα ανεξαρτησίας.

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να αναπτύξουμε και άλλη μια πτυχή σχετική με το νόημα της διακόσμησης, τη σύνδεση του Αλεξάνδρου με τον Διόνυσο. Μια απεικονισμένη σχέση των δύο βλέπουμε στο ζωγραφικό έργο του Πρωτογένη, που φιλοτέχνησε (κατόπιν προτροπής του Αριστοτέλη να αναπαραστήσει τα κατορθώματα του Μ. Αλεξάνδρου) κι αυτός κοροϊδευτικά τον παρουσίασε ως Διόνυσο, που τον συνόδευε ο Πάνας. Η ύπαρξη ενός τέτοιου θέματος, αν και από σκωπτική ματιά, αντικατοπτρίζει και τα πιστεύω της εποχής και την πιθανή σύνδεση των δύο. Εξάλλου, δεν είναι τυχαία η ομοιότητα του ταξιδιού-εκστρατείας και των δύο. Έχουν μεγάλη ακολουθία από επιστήμονες και στρατιώτες, περνούν από τα ίδια μέρη (Αίγυπτο, Φρυγία, φτάνουν μέχρι τις Ινδίες) και τελικά η προσπάθειά τους στέφεται από επιτυχία. Τη στιγμή που φιλοτεχνείται ο κρατήρας, ο Αλέξανδρος έχει κατακτήσει (εικ. 5) την Αίγυπτο, τη Μεσοποταμία, τη Βαβυλωνία και πορεύεται προς το κεντρικό και Β.Α. τμήμα του Περσικού κράτους, για να φτάσει το 326 π.Χ. μέχρι τον Ύφασι, τον παραπόταμο του Ινδού.¹⁵

Ο εμπνευστής της σχεδίασης του κρατήρα, λοιπόν, πιθανόν να ήθελε επιρόσθετα να δώσει και τον τελικό στόχο του Μ. Αλεξάνδρου: Να γυρίσει θριαμβευτής και να γίνει αποδεκτός απ' όλους όπως και ο Διόνυσος, κάτι όμως που δεν το κατάφερε στο βαθμό που θα ήθελε. Δεν παύει όμως να είναι αντάξιος σε κατορθώματα του Αχιλλέα, του Ηρακλή αλλά και του Διονύσου, όπως προείπαμε. Είναι αναγνωρισμένος ως γιος του Δία. Όταν ακόμα ζούσε ο Αλέξαν-

14. Γκάρτζιου-Τάττη, Αριάδνη, «Θάνατος και ταφή του Ορφέα στη Μακεδονία και στη Θράκη», *Ανακοινώσεις VI Διεθνούς Συμποσίου Θεσσαλονίκης 1996*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1999, τόμος 1, σελ. 439-451.

15. Σακελαρίου, Μανόλης, *Μακεδονία 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1982, σελ. 120-133.

Εικ. 5: Χάρτης με τις εκστρατείες και τα εδάφη που είχε καταλάβει ο Μ. Αλέξανδρος.

δρος, διαδόθηκε μια ιστορία, σύμφωνα με την οποία λίγο πριν τη γέννησή του είχαν δει ένα φίδι να περιβάλλει την κοιμισμένη Ολυμπιάδα. Ταυτίστηκε έτσι ο πατέρας του με τον Άμμωνα Δία. Πόση ομοιότητα και σ' αυτό το σημείο με τον Διόνυσο, ή ακόμη κι όταν παρουσιάζεται ως γιος του Ρα ή του Άμμωνος (για να τον συνδέσουμε και με τα ανατολικά δεδομένα του Διονύσου)! Ο Αλέξανδρος είναι αυτός που απολαμβάνει θεικές τιμές στη Θάσο, στη Ρόδο, σε πολλές πόλεις της Μ. Ασίας, κι αυτό που θέλει τώρα είναι να έχει τέτοιες τιμές και στην κυρίως Ελλάδα.¹⁶ Έτσι καταλαβαίνουμε ακόμα περισσότερο το νόημα του περιεχομένου του κρατήρα με το θριαμβευτικό του χαρακτήρα.

Διαχρονική Σύνδεση

Εκτός από τη διαχρονική σύνδεση, που ήδη παρουσιάσαμε, στο ζευγάρι Διονύσου-Αλεξάνδρου μπορούμε να προσθέσουμε και να αντιπαραβάλουμε το ζευγάρι Ηρακλείου-Βενιζέλου, στο πλαίσιο της κατηγορίας των ανδρών, μυθολογικών ή ιστορικών, που διεύρυναν τα όρια της Ελλάδας ακόμα και μέχρι την Άπω Ανατολή, στο βαθμό, βέβαια, που μπόρεσε να το επιτύχει ο καθένας. Κάνοντας έτσι μεγάλα διαχρονικά άλματα, παρουσιάζουμε συνοπτικά την προ-

16. Λαμπροπούλου, Βούλα, «Ο Μαιναδισμός στην Αρχαία Μακεδονία», *Ανακρινώσεις VI Διεθνούς Συμποσίου Θεσσαλονίκης 1996*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1999, τόμος 1, σελ. 654-663.

σπάθεια για κατάκτηση της Ανατολής, αλλά και την παρουσία των Ελλήνων για χιλιετίες στο χώρο αυτό.

Ο Ηράκλειος, λοιπόν, αρκετούς αιώνες μετά τις επιτυχίες του Μ. Αλεξάνδρου κατόρθωσε με μια διαρκή αντεπίθεση (εικ. 6), από το 622 ως το 628 μ.Χ., να εκδιώξει τους Πέρσες, που είχαν εισβάλει στην αυτοκρατορία, και μπαίνοντας επικεφαλής της στρατιάς του κι αυτός, όπως και οι προηγούμενοι, κατόρθωσε στην αρχή να απελευθερώσει τη Συρία και την Αίγυπτο και στη συνέχεια να κληθεί μέσω της Βιθυνίας και να φτάσει μέχρι την Αρμενία το 622 μ.Χ.

Στη δεύτερη φάση των επιχειρήσεων, από το 623 μ.Χ. μέχρι το 625 μ.Χ., κατορθώνει να φτάσει μέχρι το σημερινό Αζερμπαϊτζάν και να κατευθυνθεί προς την Κιλικία, ενώ στη συνέχεια, στην τρίτη και τελευταία φάση των επιχειρήσεων, μέχρι και το 628 μ.Χ., να φτάσει μέχρι και τα βόρεια του σημερινού Ιράν¹⁷.

Εικ. 6: Χάρτης με τις εκστρατείες και τα εδάφη που είχε καταλάβει ο Ηράκλειος.

Την επόμενη χρονιά κατορθώνει να γυρίσει θριαμβευτής στην Κωνσταντινούπολη και να γεντεί μια λαμπρή υποδοχή στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, κάτι που πέτυχε και ο μυθολογικός Διόνυσος, να επιστρέψει δηλαδή θριαμβευτής στον ελλαδικό χώρο, ολοκληρώνοντας έτσι την περιοδεία του. Έτσι, στο ζευγάρι Διονύσου-Ηρακλείου έχουμε ένα παρόμοιο σχεδιάγραμμα εξελίξεων στις επιχειρήσεις τους:

Εκστρατεία > Διαδοχικές νίκες > Θριαμβευτική επιστροφή

Ο Βενιζέλος τώρα, εμπνευστής του μεγάλου σχεδίου της Μεγάλης Ιδέας, κατόρθωσε, εκμεταλλευόμενος τις διεθνείς συγκυρίες, να αποβιβάσει ελληνικό στρατό στην περιοχή της Ιωνίας στις 15 Μαΐου του 1919 και να φτάσει, τρία χρόνια αργότερα, στα τέλη του Αυγούστου του 1922, μέχρι και τον Σαγγάριο (εικ. 7), για να αρχίσει αμέσως μετά η αντίστροφη μέτρηση για το ελληνικό στράτευμα,

17. Καλοκαιρινός, Κώστας, *Ιστορία Ρωμαϊκή και Βυζαντινή*, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1982, σελ. 200-209.

Εικ. 7: Χάρτης με την εξέλιξη των επιχειρήσεων στο Μικρασιατικό μέτωπο κατά την τριετία 1919-22.

που θα οδηγήσει στην καταστροφή της Σμύρνης και στην οριστική αποκοπή της Ελλάδας από τα εδάφη της Ανατολής¹⁸.

Ο Βενιζέλος, λοιπόν, όπως και ο Αλέξανδρος, παρ' όλες τις επιτυχίες τους, δεν κατόρθωσαν να γυρίσουν θριαμβευτές και να απολαύσουν τις δάφνες των κόπων τους. Έτσι, σ' αυτό το ζευγάρι έχουμε το εξής σχήμα:

Εκστρατεία > Διαδοχικές νίκες > Μη ολοκλήρωση του σκοπού τους

Για τον μεν Αλέξανδρο, βέβαια, αιτία ήταν ο ξαφνικός θάνατός του, πιθανότατα από ελονοσία, ενώ για τον Βενιζέλο η διεθνής συγκυρία, αλλά και η αποτυχία επανεκλογής του στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920¹⁹.

Μια ακόμα συσχέτιση μεταξύ των τεσσάρων ανδρών μπορούμε να κάνουμε και στη βάση του είδους της εκστρατείας που ξεκίνησε ο καθένας. Για τον Διόνυσο και τον Αλέξανδρο η εκστρατεία είχε και το χαρακτήρα της πολιτισμικής και επιστημονικής διεύδυσης, για τον Ηράκλειο είχε κυρίως θρησκευτικό χαρακτήρα, ενώ για τον Βενιζέλο είχε χαρακτήρα που είναι αρκετά ευδιάκριτος μέσα από τα ίδια του τα λόγια: «Η Ελλάς δεν πηγαίνει εκεί όπου της λείπει η εθνολογική βάση». Βέβαια ο Βενιζέλος, σε αντίθεση με τους άλλους τρεις, δεν βρέθηκε ποτέ επικεφαλής στα πεδία των μαχών, είχε όμως τη γενική εποπτεία του ό-

18. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ' (έργο συλλογικό), σελ. 97-247.

19. Κρεμμυδάς, Βασίλης, *Νεότερη Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1986, σελ. 240-243.

λου εγχειρήματος. Βρέθηκε μόνον πλησίον της Σμύρνης, πάνω στο πολεμικό πλοίο «Ιέραξ», αλλά δεν αποβιβάστηκε καθόλου στη μικρασιατική πόλη φοβούμενος μια τουρκική αντίδραση ή και κάποιες διπλωματικές περιπλοκές²⁰.

Προϋπάρχουσες γνώσεις μαθητών για τη θεματολογία του κρατήρα και τις διαχρονικές συνδέσεις. Μέθοδος προσέγγισης εικονογραφίας αρχαίων αγγείων

Η παρουσίαση του συγκεκριμένου αγγείου, όπως διενεργήθηκε, είναι αρκετά λεπτομερειακή και με ιδιαίτερες επισημάνσεις, καθώς και διαχρονικές συνδέσεις. Είναι όμως ο κρατήρας του Δερβενίου μια χαρακτηριστική περίπτωση, που προσφέρεται για κάτι τέτοιο, λόγω και του εντυπωσιακού του παρουσιαστικού αλλά και της πλούσιας θεματολογίας του. Οι μαθητές, βέβαια, ενός Δημοτικού Σχολείου δεν θα μπορέσουν να επεκταθούν τόσο και να κάνουν μια πολύ λεπτομερειακή προσέγγιση, που άλλωστε δεν είναι κι αυτός ο κύριος στόχος μας. Οι μαθητές, σε σχέση με τη θεματολογία του κρατήρα, αλλά και τις προεκτάσεις και τις διαχρονικές συνδέσεις που κάναμε, ήδη έχουν αποκτήσει μέσα από τα σχολικά βιβλία αρκετές γνώσεις για τα συγκεκριμένα θέματα.

Έτσι, για τον κύκλο του Διονύσου έχουμε αναφορές και στο βιβλίο «Η Γλώσσα μου» της Γ' Τάξης για τον Διόνυσο και το αμπέλι, και στο δεύτερο μέρος του Ανθολογίου για το ταξίδι του Διονύσου στη Νάξο. Στην Ε' Τάξη υπάρχουν δύο ενότητες στα βιβλία της Γλώσσας, που αναφέρονται στον Διόνυσο. Για τον Μ. Αλέξανδρο έχουμε μια εκτενή αναφορά σε τρεις ενότητες στο βιβλίο Ιστορίας της Δ' Τάξης, αλλά και στο βιβλίο «Η Γλώσσα μου» της Στ' Τάξης μια αναφορά στον πατέρα του, τον Φίλιππο, και στον ίδιο. Για τον Ηράκλειο έχουμε αναφορά στο βιβλίο Ιστορίας της Ε' Τάξης, ενώ για τον Βενιζέλο έχουμε μια σειρά αναφορών στα περισσότερα βιβλία της Γλώσσας των μεγαλύτερων τάξεων, αλλά και στην Ιστορία της Στ' Τάξης. Τέλος, μια σειρά εννοιών σε όλες τις τάξεις κάνουν αναφορά στη μουσειακή παιδεία των μαθητών και προσπαθούν να τους ευαισθητοποιήσουν σε θέματα που αφορούν την αρχαία μας κληρονομιά²¹.

Με αυτά εφόδια οι μαθητές, αλλά και επιπλέον με τις εμπειρίες τους από ατομικές ή και ομαδικές (σχολικές) επισκέψεις στα διάφορα μουσεία, είναι σε θέση να αντεπεξέλθουν στην πρόκληση ενός τέτοιου εγχειρήματος. Ας μην παραβλέπουμε ακόμη και το προσωπικό ενδιαφέρον τους για ενασχόληση με ιστορικά θέματα αλλά και το μύθο της «επανανακάλυψης» των αρχαιολογικών μας θησαυρών.

Το όλο εγχείρημά μας μπορεί να λειτουργήσει ως οδηγός για τον τρόπο προσέγγισης ενός ποιοιδήποτε άλλου αγγείου. Η επιλογή του πρώτου αγγείου που

20. Βώρος, Φανούρης, *Θέματα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας από τις Πηγές – Ο Μικρασιατικός πόλεμος 1918-23*, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1983, Τεύχος Β', σελ. 181-202.
21. Τα αντίστοιχα σχολικά βιβλία των συγκεκριμένων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου.

θα παρουσιαστεί στους μαθητές πρέπει να γίνει με πολλή προσοχή για μια τέτοιου είδους διαπραγμάτευση. Αγγεία με θεματολογικό περιεχόμενο από τον κύκλο της ζωής του Ηρακλή ή άλλων γνωστών Ολύμπιων Θεών είναι αρκετά πρόσφορα για τους μαθητές, εφόσον θα νιώθουν ότι ήδη αναγνωρίζουν πολλά από τα εικονιζόμενα του αγγείου. Έτσι θα τους δίνεται η ευκαιρία, με την κατάλληλη βοήθεια, για περαιτέρω εμβαθύνσεις.

Για την προσέγγιση και παρουσίαση, λοιπόν, ενός αγγείου θα μπορούσαμε να ακολουθήσουμε τα παρακάτω στάδια:

- Κατάλληλη επιλογή πρόσφορου αγγείου προς τους μαθητές, με δυνατότητες, όμως, εμβάθυνσης.
- Προσεκτική παρατήρηση και καταγραφή όσων απεικονίζονται, με απλές περιγραφές, αλλά αξιοποιώντας και την τελευταία εικονιζόμενη λεπτομέρεια.
- Σύνδεση των παραστάσεων με τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις των μαθητών.
- Αναζήτηση στοιχείων για το είδος του αγγείου, το σχήμα του, την εποχή κατασκευής του, τη χρήση του.
- Διεξοδική αναφορά στα πρόσωπα που απεικονίζονται και αναζήτηση του μύθου που κρύβεται πίσω από τις παραστάσεις, αξιοποιώντας την κατάλληλη βιβλιογραφία.
- Προσπάθεια για αναζήτηση κάποιου βαθύτερου νοήματος.
- Εύρεση των κατάλληλων διαχρονικών συνδέσεων, μηνυμάτων και σχέσεων των ηρώων που απεικονίζονται στο αγγείο με άλλες ιστορικές μορφές ή γεγονότα ή και ακόμα σύνδεση με σύγχρονες καθημερινές καταστάσεις αντίστοιχες με τις εικονιζόμενες.

Η ολοκλήρωση ενός τέτοιου εγχειρήματος μπορεί να επιτευχθεί με τη διακριτική βοήθεια του δασκάλου, με την απαιτούμενη ενθάρρυνση προς τους μαθητές του για ανάληψη πρωτοβουλιών, έχοντας στόχο, κι αυτός και οι μαθητές, να πορευτούν σε νέους, απάτητους δρόμους, αξιοποιώντας έτσι τη δύναμη της ανακάλυψης.